ئەنوەر قەرەداغی

ئامێری مۆسیقا

کەمانجە

مێژووی

کۆنترین ئامێری ژێدارەکە بە کەوان لێ درابێ لە جیهاندا ، ئامێرێکی هیندیی‌یە کە مێژووی ئەگەڕێتەوە بۆ پێنج هەزار ساڵ پێش مەسیح ، ئەو ئامێرەش ناوی (ڕاڤاناسترۆن)ە کە دوو یان سێ ژێی هەبووە ، ئەم ئامێرە زۆر پەرەی نەسەندوە لە بەر ئەوە ووردە فەوتاوەو نەماوە (نموونەی ژمارە 1) . وەك زۆر لە سەرچاوە نووسراوەکانی جیهانی باس ئەکەن و ئەڵێن ئامێری کەمان ئەچێتەوە سەر ئامێری (ڕەبابە) کە لە گەلێك لە وولاتەکانی جیهاندا بە شێوەی جیاواز لە یەك هەن . لە هەموویان کۆنتریش ئەو ئامێرەیە کە لە سەروو ناوەڕاستی وولاتی عێراقدا هەبووە کە تەنها یەك ژێ یان دوو ژێی هەبووەو بە کەوانەیەکی کورت لێ دراوەو پێی ووتراوە (ربابە) . (نموونەی ژمارە 2) .

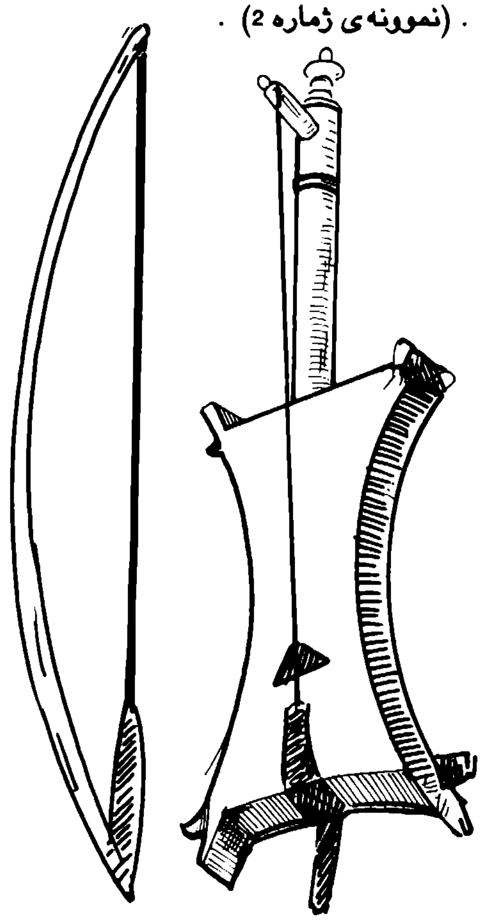

نمونە 2

هەروەها لە ناوچەی جەزیری خۆمان پێی ووتراو (ڕەبابی جەزیرە) (نموونەی ژمارە 3) ،.هەبووە پێی ووتراو

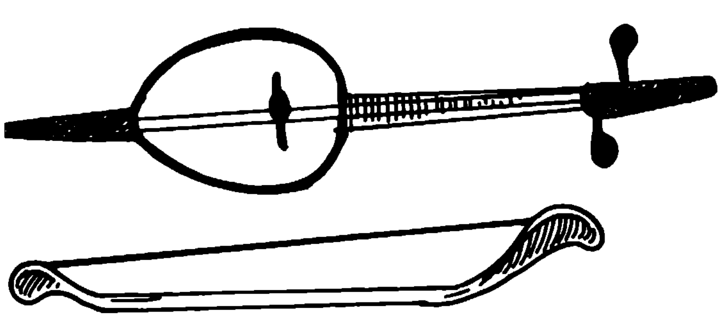

نمونە 3

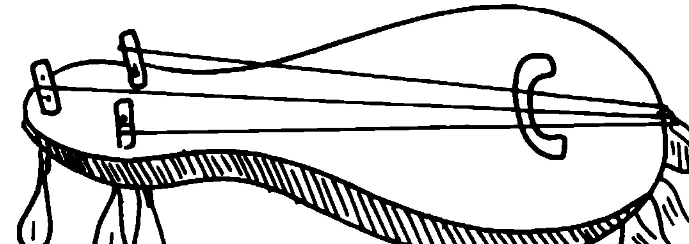

نمونە 1

(رەبابی ترکی) یان (ئەرنەبە) (نموونە ژمارە 4) یان هەبووە پێی ووتراوە (رەبابی یۆسلاڤ) (نموونەی ژمارە 5) یان هەبووە پێی ووتراوە (رەبابی جەزائری) یان (سوری) یان (میسری) یان (چینی) (نموونەی ژمارە 6) ئەم ئامێرە لە هەر ناوچەیە ناوی

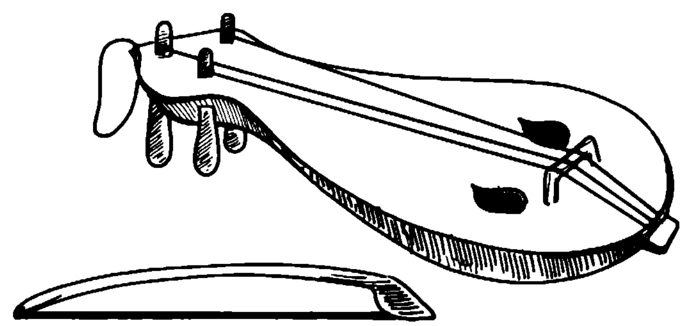

ئەرنەبە (رەبابەی تورکی) نمونە (4)

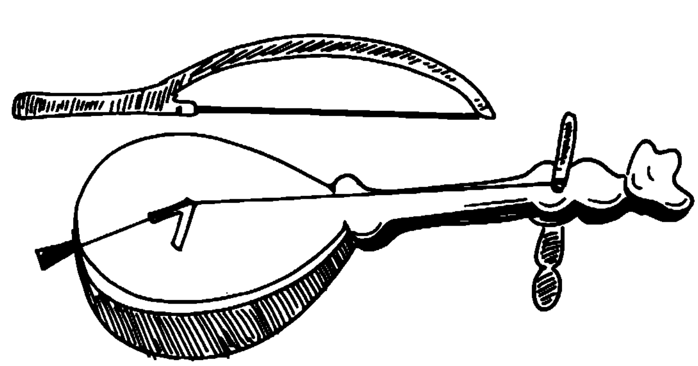

رەبابی یۆغسلاڤ نمومە (5)

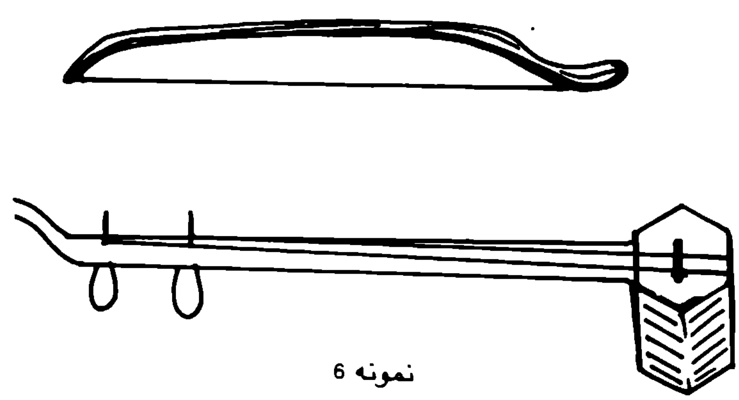

نمونە 6

ناوچەکەی وەرگرتوەو تیا بلاو بووەتەوەو دەستکاری کارمەندانی خۆی دیوە تا گەیشتووەتە پلەیەکی ناسراو هەرچەندە هەندێ رای تریشی هەیە لەسەر دروستبوونی ئەم ئامێرە بەلام بە گشتی زۆر ترینی راکان لەم جۆرە بووە کە باسمان کردن هەر چەندە جیاوازییەکی بچوکیش هەیە لەم رایانەدا ، هەندێك دروستبوونی ئەم ئامێرە دەگێرنەوە بۆ سەدەی یەکەمی زایینیو بە ناوی رەبابەوە ناسراوەو یەك ژێی هەبووە ، دوایی بووە بە دوو ژێی هاوسان لە ئەستووریو درێژیدا ، پاشان بووە بە چوار ژێ ، هەر دوو ژێیان هاو ئەستووربووەو لە دوانەکەی تر ئەستوورتریان باریکتر بووە ، ئەم جۆرە ئامێرە لە میسردا پێی ووتراوە (رەبابی شاعیر) کە سندوقەکەی لە شێوەی لاکێشەیەكدا بووەو ئەم لاو ئەو لاکەی قەوسێکی بۆ ناوەوە تیا بووە .

پاشان جۆرێکی تر پەیدا بووە کە سندوقەکەی بە نیوەی توێکلێ گوێزی هیندی دروستکراوە ئەویش لە هەندێ جێگا پێی ووتراوە (کەمانجە) یان (چەمانجە) ئەویش (جۆزەی) لای خۆمانە [وەك نموونەی 7] ، پاشان رەبابەی سەرووی ئەفریقا کە وولاتانی میسرو جەزائیرو مەراکشو تونس ئەگرێتەوە .

ئەم ئامێرە لە گەڵ هاتنی ئاینی ئیسلامدا بۆ ئەندەلس

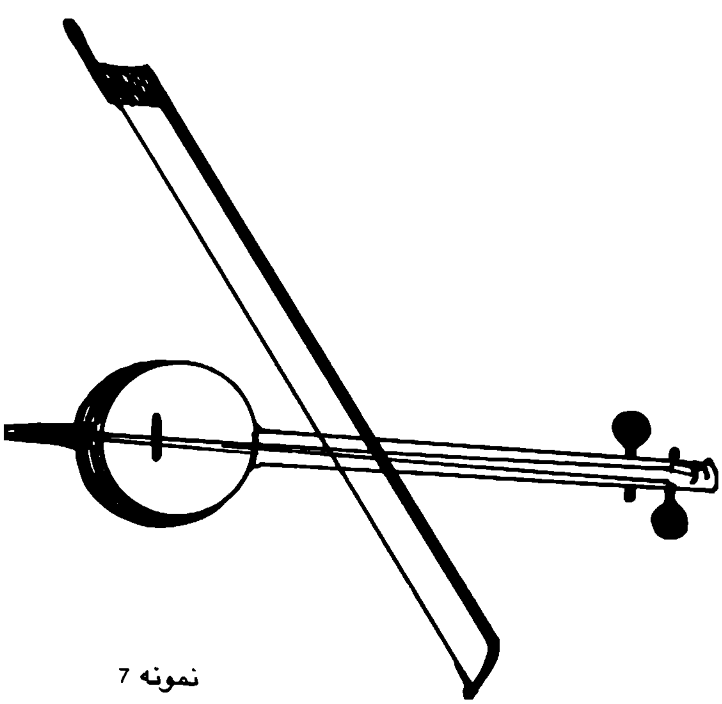

نمونە 7

بلاوبوەتەوەو لەوێوە گەیشتۆتە وولاتانی ئەوروپا . هەر لەو وولاتانەشدا دەستیان کرد بە دروستکردنی ئەم جۆرە ئامێرە . ئەوە بوو مۆسیقا ژەنە گەڕۆکەکان بەکاریان ئەهێنا ، پاشان کۆمەڵێ (تروپا دۆ Trobadur) ئەمانە ئەو کۆمەڵە بوون کە ئاوازیان دائەناو بە هۆنراوەی خۆیان لە ناو کۆشکەکاندا بە سەماکردنەوە ئەیانووت .

بۆ یەکەم جار لە فەرەنسادا شێوەی ئەم ئامێرەیان دروستکردو ناویان نا رۆبێلە یا (رۆبیبە) ، ئیتالەلیەکانیش ئامێرێکیان لەسەر ئەم شێوەیە دروستکردو ناویان نا (ربێس) یان (ربێسە) لە سەدەی (14) هەمدا ئەم ئامێرە لە وولاتەکانی ئەوروپادا زۆر بلاوبووەو گۆڕانی بەسەردا هات هەتا کۆتایی سەدەی (15) هەم کە ناوی (ڤیۆلا) دەرکرد واتە (ژێ) .

گەلێ جۆر لەم ئامێرە دروستکرا ، جۆرێکیان ناوی (ڤیۆلای باسك)بوو (نموونە 8) کە لە ساڵێ 1742 زانیی‌دا دروستکراوە . ئەم ئامێرە لە سەر شان راگیرکراوە لەکاتی لێدانددا ، جۆرێکی تریان ناوی نرا (ڤیۆلای ئەژنۆ) چونکە لە نێوان هەردوو ئەژنۆدا دانراوەو لێ دراوە (نموونەی 9) .

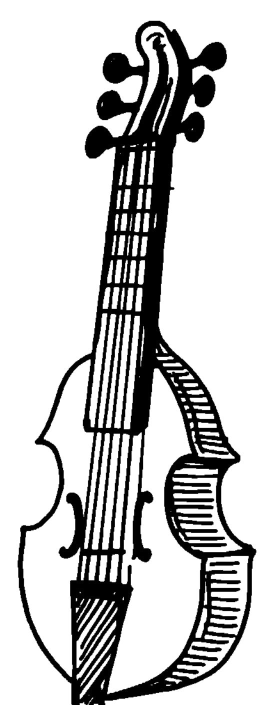
نمونە 8

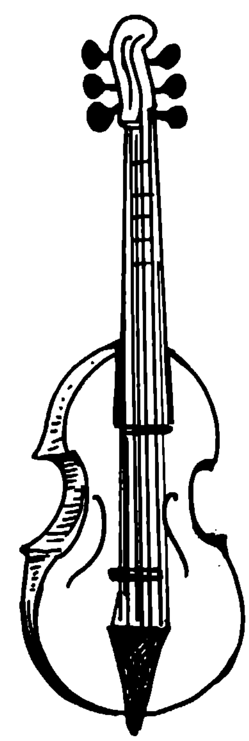
نمونە 9

هەروەها (ڤیۆلای ئەڤینی) ئەم ئامێرانە پتر لە (4) ژێیان هەبووە ، هەیانە(5) یا (6) یا (7) ژێ یان هەبووە ، بەلام ئەم فرە ژێیە یارمەتی ئەوەی نەداوە کە بە باشی‌و پاکی لەسەر ژێکان کەوان بەکار بهێنرێ‌و دەنگەکان باش دەربچێت لەبەر ئەوە ئەم ئامێرە لە گۆڕیندابوو تاکو وای لێ هات هاتە سەر چوار ژێ ، ئەم جۆرەش لە کوتایی سەدەی (18) هەمدا لە دەورو بەری ساڵی 1873دا دروستکراوەو چوار ژێی لێ بەستراوەو لە مۆزەخانەی شاری (مارکنویکرش) لە ئەلەمانیای دیموکراتی نموونەیەکی لێ دانراوە .

لەم جۆرە (نموونەی ژمارە 10) . لە ئەوروپادا نموونەی جوانترو بچوکتر دروستکراوە کە پێی ووتراوە (کەمانی گیرفان) ئەم جۆرەش بە زۆری بۆ سەماکردن بەکار هێنراوەو بە ئاسانی بەم لاو بەولادا براوە [نموونەی ژمارە 11] .

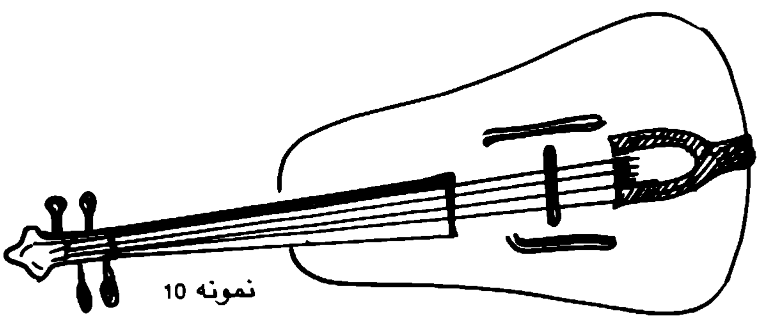
نمونە 10

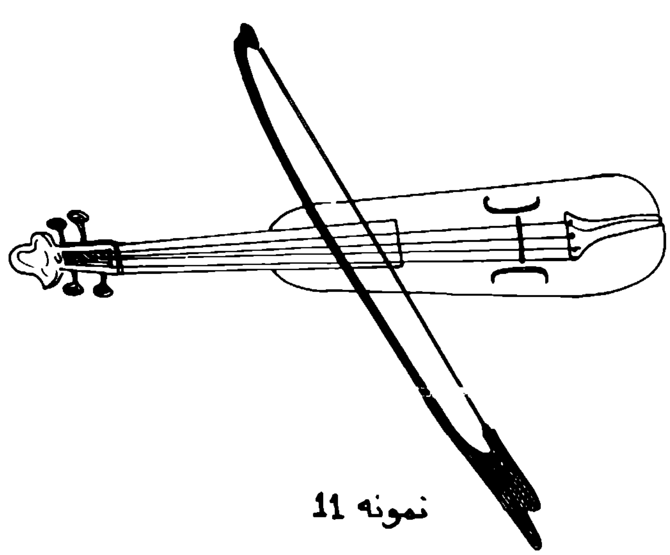
نمونە 11

لە گەڵ ئەم جۆرانەی سەرەوەشدا جۆرێکی تریش لە فەرەنسا هاتە کایەوە کە لە قەوارەو ژێکانیدا جیاوازی هەبوو لە گەڵ ئەوانەی تردا ئەویش پێی ئەوترا (ڤیۆلای لامۆر) کە (7) ژێی هەبووە . لەم ئامێرەشەوە ئامێرێکی تر هاتە کایەوە وەك

ئامێری کەمانی لێهاتووە پێی ووتراوە (ریبێك) لە سەدەکانی (14)هەمدا ئەم جۆرە بە فراوانی لە ئەوروپا بڵاوبووەوە ، زۆرلە شاعیرە مۆسیقا ژەنەکان بەکاریان هێناوەو ناویان ناوە (مینستریل) ، ئەڵێن ئەو کۆمەڵە شاعیرە مۆسیقا ژەنانەش هەر کۆمەڵی (تروبادۆر) بووە .

لە سەدەی پانزەهەمدا ئامێرێك هەبووە کە لە شێوەدا زۆر لە (ئەرنەی ترکی) چووەو ناوی (کرۆت) بووە ، بەڵام بە کۆمەڵی رەبابە نازمێررێت ، چونکە لە رۆژئاوای (دورگەی بەریتانیا) پەیدابووە کە دوورە لەو ناوچانەی رەبابەی تیادا بووە . رەبابەش لە وولاتەکانی رۆژهەڵات بە تایبەتی عیراق و سوریەو وولاتانی سەروی ئەفریقا پەیدابووە .

لەپاش سەدەی 17 هەم/لەم ئامێرە باش پەرەی سەندو جۆرەهای تری لێ دروستکرا ، دوا قەوارەی مامناوەندیبوو بۆ دەستی ئادەمیزادو چوار ژێی لەسەر ئەبەسترا ، ئەم جۆرە بە ئیتالی پێیان ئەوت (ڤیۆلینۆ) و بە فەرەنسی پێیان ئەووت (ڤیۆلۆن)و بە ئینگلیزی (ڤیۆلین) لای خۆشمان پێی ئەڵێین (کەمانجە) یان (کەمان) . بەڵام ئەوەش لەیادنەکەین کە (ڤیۆلینە) یەکەم ناوی ئەم ئامێرەبوو کە لە ساڵی 1523دا بە سەریدا برا .

ئەوروپاییەکان وەستاییەکی تەواویان بە کارهێناوە لە پەرەپێدانی ئەم ئامێرەدا لەسەر بناغەیەکی زانستیو گەلی نموونەیان لێدروستکردوە کە لە قەوارەو دەنگدا جیاوازیان هەبێ ، بە جۆرێ هەر یەکەیان جورێکی تایبەتی لەچینەکانی دەنگ بە باشی دەربهێنێ وەك دەنگەکانی (باس ، تینۆر ، ئالتۆ ، سۆپرانۆ) .

ئەم جۆرە ئامێرە ژێدارانە کە یەك جۆرنو هەریەکەیان چینێکی دەرئەبرێ پێیان ئەڵێن (سترینگس فامیلیا) (Strings family) واتا (خێزانی ژێ دارەکان) کە بریتین لە (کەمان ، ڤیۆلا ، ڤیۆلۆنسیل ، کونتر باس) .

دروستکردنی ئەم ئامێرە

لە سەرەتادا لە ئەوروپادا بە تایبەتی لە وولاتی تیرۆڵو ئیتالیا زۆر خەریکی دروستکردنی بوون . ئەو خێزانانەی خەریکی دروستکردنی ئەم ئامێرە ئەبوون ئەمانەن :

1 ـ **خێزانی (ئەماتی) کە بە سەلیقەترین خێزانبوون بۆ دروستکردنی ئەم ئامێرە لە سەدەی شانزە هەمو هەڤدەهەم لە ناوچەی (کریمۆنا) لە دەشتی (لۆمباردی) لە ئیتالیا .**

2 ـ **خێزانی (ستراديڤاريۆس) ساڵی 1644 — 1737 .**

3 ـ **خێزانی (جوارینریۆس) ساڵی 1626 — 1698**

ئەم دوو خێزانی دوایی رۆڵێکی گرنگیان هەبوو لە پەرەپێدانی ئەم ئامێرە لە دروستکردنیدا ، کارزانانە جوانکاریو ووردەکاریو رێكو پێکیان بەکار دەهێنا . بەم جۆرە لە سەدەی 18 هەمدا جوانترین شێوەی وەرگرت .

چەندەها کارگەش لە ئەڵەمانیادا . بە هۆی (یاکوب شتانیر) وە لە نێوان خویاندا بۆ دروستکردنی نایابترین ئامێری کەمان پێشکەوتنیان دەکرد ... بەڵام ئەو خێزانانەی کە باسمانکردن هەر بە ناوداری مانەوەو لوتکەی کارەکەیان گرتبووە دەستخۆیان ، هەر چەندە زۆر هەوڵ ئەدرا بۆئەوەی کارەکانیان بشکێننو رەواجی نەهێڵن ، پاش ئەمانیش لە سەدەی نۆزدەهەمدا بە هۆی (جان بانێت) ەوە قوتابخانەیەکی تر پەیدا بوو . بەم جۆرە کارگەو وەستای دروستکردنی ئەم ئامێرە لە پەرەسەندنابووە هەتا ئەمرۆ .

ئەم ئامێرە لە چاکیدا ئەگەرێتەوە بۆ ئەو دارەی لێی دروست ئەکرێو ووردەکاریو ئاگاداری کورتیو درێژیو ئەستوری پارچەکانی ئەم ئامێرە . هەرچەندە بە کارکردن کۆنبێت ، ئەوا دارەکەی باشتر ئەبێو ئەو دەنگەی لێی دەرئەچێ ناسکترو خۆشترو رێکترو پاکتر ئەبێتو نرخیشی گرانتر ئەبێت ، چونکە بەو لێدانە گۆرانێکی فیزیکی بەسەردا دێت .

ئامێری کەمان لە داری سنەوبەر دروست دەکرێ … دارەکە ئەبڕرێو دائەنرێ تا بە تەواوی ووشك ئەبێتەوە بـۆ ئەوەی پاشی پارچانـدی بۆ دروستکـردنی کەمـانەکـە ڕیژەی درێژیو کورتی نەگۆڕێ ، چونکە ئەبێ ڕیژەیان هەمیشە وەك خۆیان بمێنیتەوەو زیادو کەم نەکەن .

کەوانەی ئامێری کەمان :وێنەی ژمارە (12)

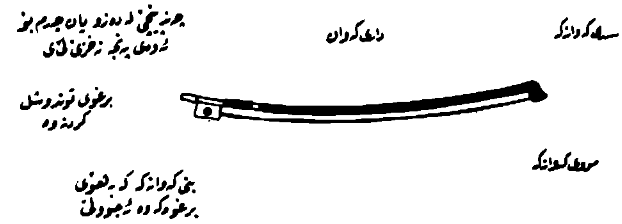

کەوانەی کەمانجە نمونەی ژمارە (12)

کەوانەی کـەمان لە کـۆتایی سـەدەی (18) هەمدا دوا شێوەی خۆی وەرگرت ، لەوەپاش گۆڕانێکی ئەوتۆی بەسەردا نەهاتووە ، جگە لە ووردەکاری لە دروستکردنیدا ، بەلام پێش ئەم بەروارە وەك کەوانەی (ڕەبابەو ڕاڤانا ستروۆن) وابووە . خێزانی (تۆرتێس) ی فرنسی لە گۆڕینو چاککردنو پـەرەپیدانی کەوانەدا زۆر هەوڵیان داوەو دواشێوەی کەوانەش لە بەرهەمی دەستی (فرانسوا تۆرت)ە کە دوایین یەکێ ئەو خێزانەبووە . لەپێش ئەمانیش‌دا هەندێ هەوڵ دراوە ، بۆ نموونە (کۆریلی) لە سالی (1653ز) داو ڤیڤالدی لە سالی (1692ز) دا . بەلام هـەوڵی ئەمانە وەك پەرە پێدانەکەی (فرانسوا تۆرت) نەبووە . درێژی کـەوانـەکـەی کـە دروستی کـردووە (75سم) بـووە لە داری (فێرنامبوك) دروست کراوەکە لە بەرازیل زۆرە ، تالەکانیشی کۆن لەمووی کلکی ئەسپ دروست ئەکرا بەلام ئێستا لە نایلۆنێکی تایبەت دروست ئەکرێت .

نرخی هونەریی کەمانجە :

نرخی هونەریی ئامێـری کەمـانجە لە لایـەن گەلانی جیهانەوە زۆر نرخێنراوە پاش ئەوەی دوای سـەدەی (15) تا (16) هەم دەوری خۆی درایە بۆ بـەکارهێنـان … لەبە ئـەوە زۆرترین تیپە موسیقاکا ن ئایا ئۆرکسترابوو ، یان میللی یان جاز تیپی ئاسایی زۆر بەکاریان هێناوە وەتـا ئێستاش هـەروایە ، تەنانەت ناونراوە بە گـەورەی ئامێـرەکان واتـە (سيد الالات الموسيقيه) ، چونکە لە زۆرترینی تیپە موسیقاکـاندا جێگـەی یەکەمی گرتووە . کەمانجە بە هەموو جۆری جوانترین هەست دەرئەبڕێ بە تایبەتی ئەتوانین بلێین کە بـە هەستی مـوسیقا ژەنەکە یان ئاوازدانـەرەکە یـان کۆنـدەکتەرەکـە دەنگی لێوە دەرئەچێ … وەك فەیلەسوفو شاعیری ئەلمانی (هایتی) ئەلێ (ئامێری کـەمان دەروونی ئـادەمیزادی هـەیە ، بـە هەستی موسیقا ژەنەکە قسە ئەکـا ، هەستـەکانی ئـادەمیزاد چـەند کـەمیش‌بن دەریان ئـەخاو دەریـان ئەبـڕێ چونکـە لە کاتی لێدانی‌دا لەسەر شانی چەپی دای ئەنێو نزیکە لە دلیەوە بۆ ئەوەی ترپەی دلێ لە ژێکانیەوە دەرببڕێو گەورەی بکا) .

لە کـەمانجـەدا گەلێ نهێنی سـەرسـوڕهێنـەری وا لە ژێکانیو سندوقەکە ییو کەوانەکەی‌دا هەیە لە ژمارە نایەت بۆ دەرهێنانی ڕستەیەکی مۆسیقاکە ئامێرە مۆسیقاکانی تر ناتوانن دەری بهێنن یـان دەری ببـڕن بـەلکـو بـە هێـزتـرین دەنگی ئادەمیزادیش بـوی دەرنایـەت . ئەو چینـە دەنگانـەی پێی دەردێ لە سێ چـین دەنگو نیـو پترە . بـەم جۆرە دەنگی لە دەنگەکانی (سوپرا نۆی یەکەم) دایە کە دەنگی تیژی ئافرەتو منالانە .

هەستی تونـدیو نەرمیو خـۆشەویستیو هـەلچوونو خۆشیو ناخۆشیو چەندەهای‌تر لەم بابەتەی پێ دەرئەبڕدرێ .

ژێی کەمانجە :

ئـامێری کـەمانجـە چوار ژێی هـەیە ، ئـەم ژێیانـە هەریەکەیان لە ئەستوریدا جیاوازن . یەکەم ژێ پێی ئەوترێ ژێی (می) کە باریکتـرین ژێی کەمـانجەیـە ، دووەم پێی ئەوترێ ژێی (لا) کە لە ژێ ی (ی) ئەستوورترە ، سێیەم پێی ئەوترێ ژێی (ڕێ) کە لە ژێی لا ئەستوورتروگرترە ، چوارەم پێی ئەوترێ ژێی (سۆل) کە لە هەموو ژێکان ئەستوور ترو گرترە . هەر ژێیە لەسەر ناوی خـۆی تونـد ئەکـرێو ژێی (سۆلە)وە بۆ (ڕێ)و بۆ (لا)و بۆ (می) هەر یەکەیان بـۆ ژێی ئەنیشت خۆی بە پێنج دەنگ لە یەك دوورن .

دەنگەکانی لە دەنگی سۆلی ژێر پلیکانەی مۆسیقاکە کلیلی سۆلی بۆ بەکار بهێنین دەست پێ ئەکا تا دەنگی سۆلی پێنجەم ئۆکتاف کە لە 4 ئۆکتاف دایەو ئەشتوانرێت پتر لەم دەنگانەی پێ لێ بدرێ (نموونە 13)

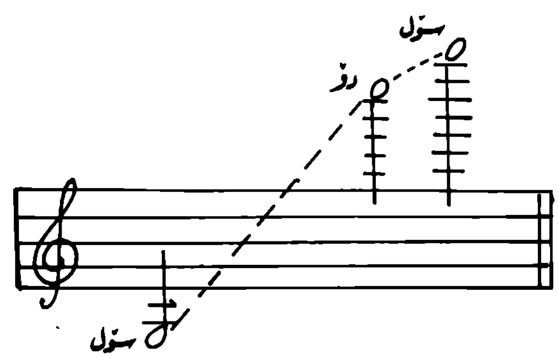

بۆ نووسینەوەی نۆتەی ئەم ئامێرە کلیلی سۆل بەکار دەهێنرێت ژێی یەکەم نۆتەی بۆشایی چوارەوە لە پلیکانەی مۆسیقادا ، ژێی دووەم نۆتەی بۆشایی دووەمە لە پلیکانەی موسیقادا . ژێی سێیەم نۆتەی ژێر هێلی یەکەمی پلیکانەی موسیقایەو ژێی چوارەم نۆتەی خواروی دوو هێلی زیادی ژێر پلیکانەی مۆسیقایە ، (نموونەی 14) .

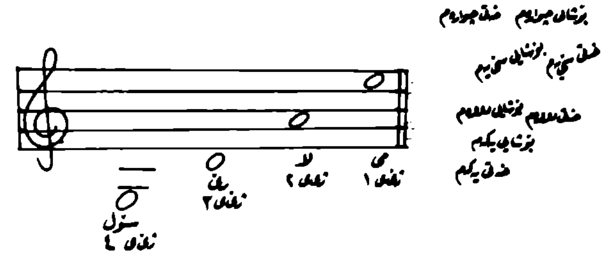

گرتنی ئەم ئامێرە :

ڕاست گرتنی ئەم ئامێرەو هەموو ئامێرێکی تریش نیوەی فێربوونی ئامێرەکەیە . کەمانجە ژەن لە کاتی گرتن یان لێدانی ئامێرەکەی دا ئەبێت ڕێك بالابێت و شۆخی خۆی بگونجێنێ لە گەل گرتنی ئامێرەکەیدا ، بزانێ چۆن ئەیگرێت و چۆن دەستی کەوانەکەی بەکار دەهێنێ و جومگەکانی هەردوو بال و مەچەك و دەست و پەنجەکانی دەجولێنێ و پەکاریان دێنێ ، چۆن ملی کەمانجەکە ئەخاتە ناو دەستی یەوە ، چونکە مەرج نیە هەموو گرتنێکی کەمانجە ڕاست بێ .

گەلێك هەن لە کەمانجە ژەن پتر لە 10 — 15 سال خەرێکی کەمانجە لێدانن بەلام زۆر پێش ناکەون و ئەدەنە دواوە ! . ڕەنگە هۆی سەرەکی پێش نەکەوتنیان باش نەگرتنی ئامیرەکە بێ .

ئەوەی دەیەوێت فێری ئەم ئامێرە بێت پێویستە بەراستی و بەدل حەز بە فێربوونی بکات و کاتی تەواوی بۆتەرخان بکات چونکە بڕوا ناکەم کە بەبێ شەونخونی بە دیارکاری هونەری یەوە بگەینە ئەو مەبەستەی ئەمانەوێ ، ئەبێ ئاراممان هەبێ لە مەشق کردندا و لە وەرگرتن و ڕاستکردنەوەی ئەو هەلانەی تووشمان دێ . ئامێری کەمانجە توانایەکی تایبەتی و هەست و دەرونێکی زۆر ناسکی دەوێ بۆ فێربوون چونکە زۆر هەستدارەو بە کەمترین و بچوکترین جولەی پەنجە لە سەر ژێکانی دەنگەکە ئەگۆڕی .

سەرچاوەکان

1 ـ الموسیقی النظریه تألیف سلیم الحلو
2 ـ تأریخ الالات الموسیقیه تألیف دکتور محمود احمد الحفني
3 ـ دعوه الی الموسیقیٰ تألیف مایسترو یوسف االسیسی
4 ـ محاضره د. خالد ابراهیم
5 ـ الموسیقی النظریة تألیف د. محمود احمد الحفني 1954
6 ـ قواعد الموسیقی الغربیة وتذوقها تألیف د.محمد محمود سامي الحافظ
7 ـ تمهید للفن الموسیقي تألیف ماکس پنشار
ترجمة محمد رشاد بدران
8 ـ Musical Instrument by ANN REES, B.Sc.
9 ـ In struments of the Orchestra by charles W.Walton

بەشەکانی کەمانچە

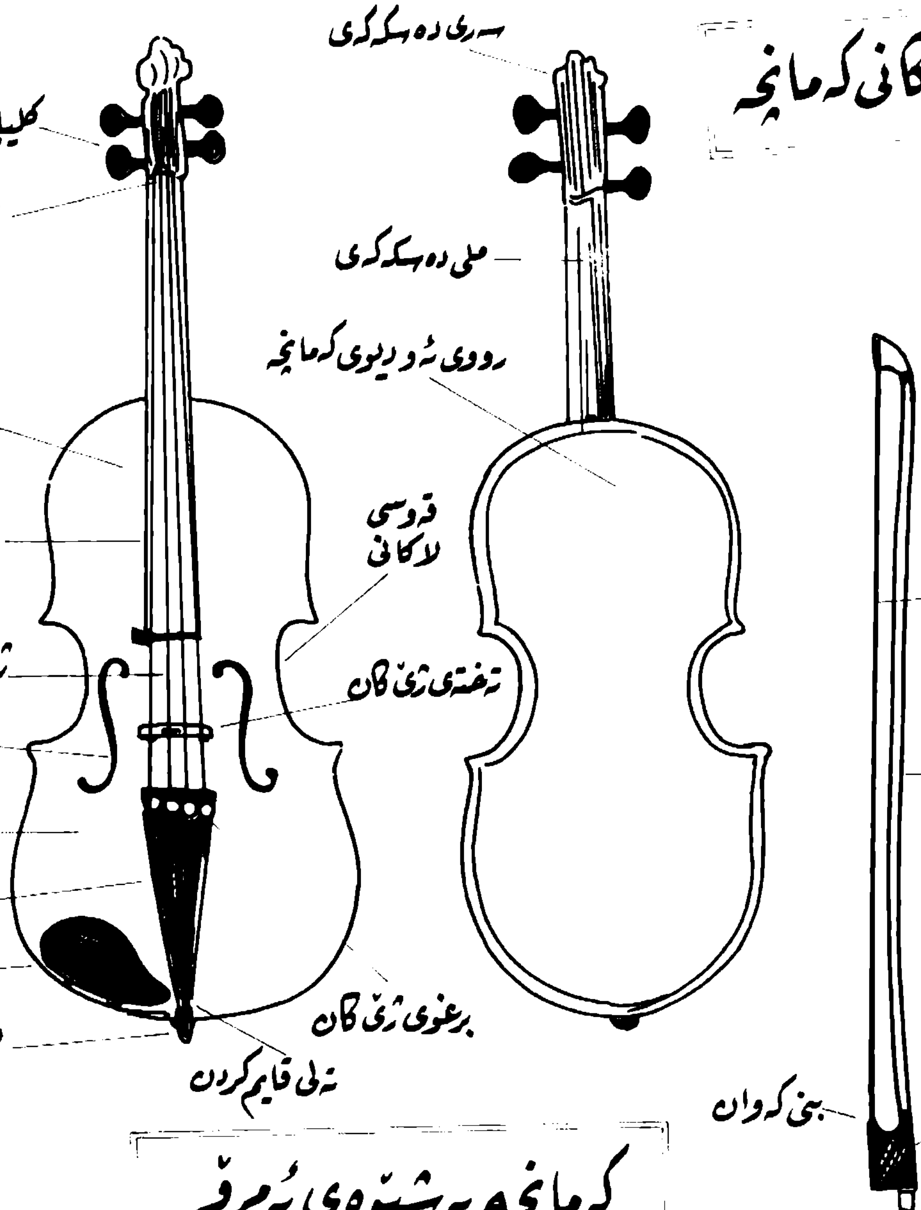

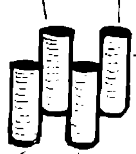

کەمانچە بەشێوەی ئەمڕۆ